

כלכלת ישראל

והחברה החרדית

ניצה (קלינר) קסיר

מפגש למידה לאגף התקציבים במשרד האוצר

8 בנובמבר 2018

המכון
החרדי
למחקרי
מדיניות

הקדמה

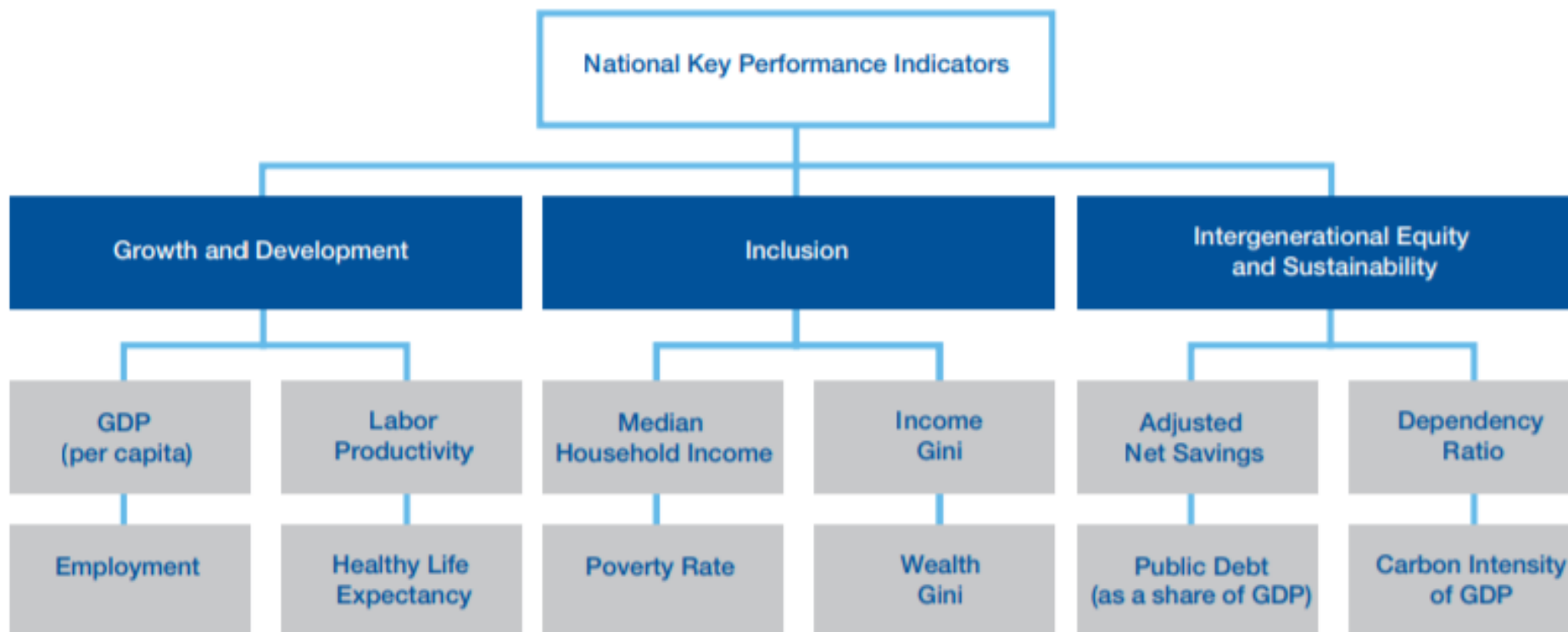
המצב המקרו- כלכלי

**תמונת המצב המקרו-כלכלית של ישראל חיובית מאוד,
כפי שמשתקף באינדיקטורים רבים:**

- שיעור צמיחה
 - שוק העבודה
 - יחס החוב לתוצר
 - דירוג האשראי
- ועוד

מדד צמיחה מכלילה ופיתוח (IDI)

Figure 1: Inclusive Growth and Development Key Performance Indicators

מדד פיתוח וצמיחה מכלילה של ה-WEF מורכב מ-12 פרמטרים ב-3 תחומים:

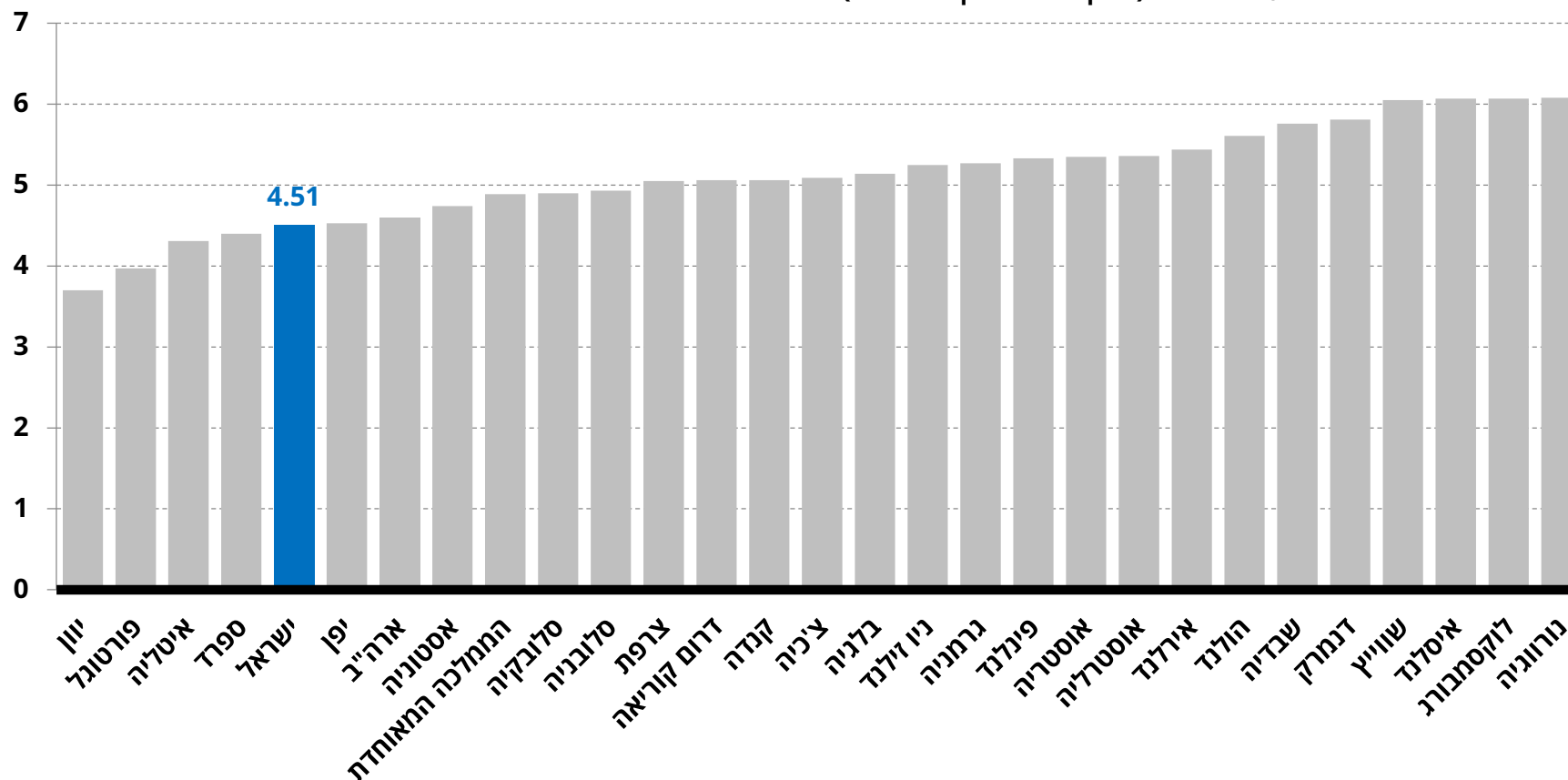
- צמיחה ופיתוח הכלכלה
- שוויון בין-דורי וקיימות

Source: World Economic Forum, *The Inclusive Growth and Development Report 2017*

צמיחה מכלילה ופיתוח

למרות המצב המקרו כלכלי
הטוב [ובפרט, שיעור צמיחה
גבוה], ישראל ממוקמת
במקום נמוך במדד צמיחה
מכלילה ופיתוח

מדד צמיחה מכלילה ופיתוח
השוואה בינלאומית, 2017 (סקאלה בין 1 ל-7)

Data: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf, World Economic Forum.

גורמים רבים משפיעים על מדד ה-IDU, וביניהם:

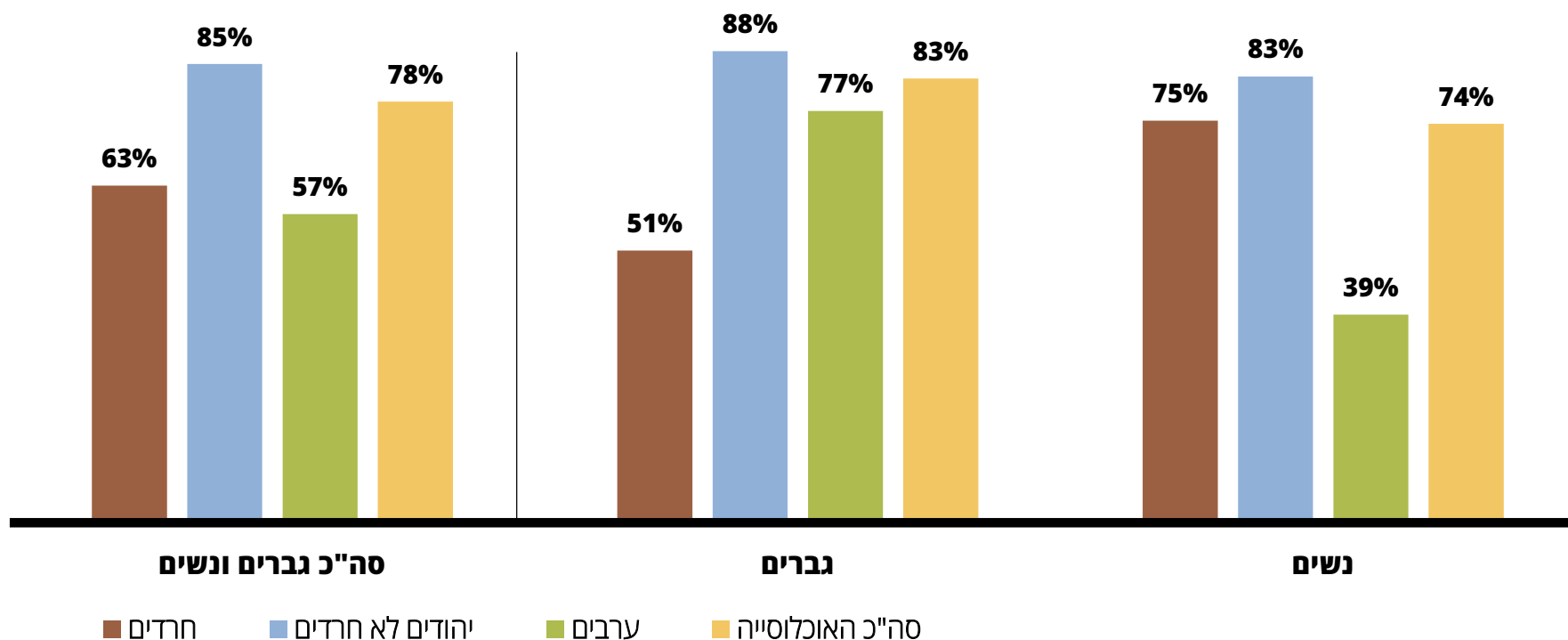
- כמות ההון הפיזי
- רמת תשתיות
- בירוקרטיה
- יחס תלות
- הון אנושי
-
- תעסוקה של ערביי ישראל ושל האוכלוסייה החרדית

תעסוקת חרדים – השלכות

החברה החרדית ושוק העבודה

שיעור התעסוקה

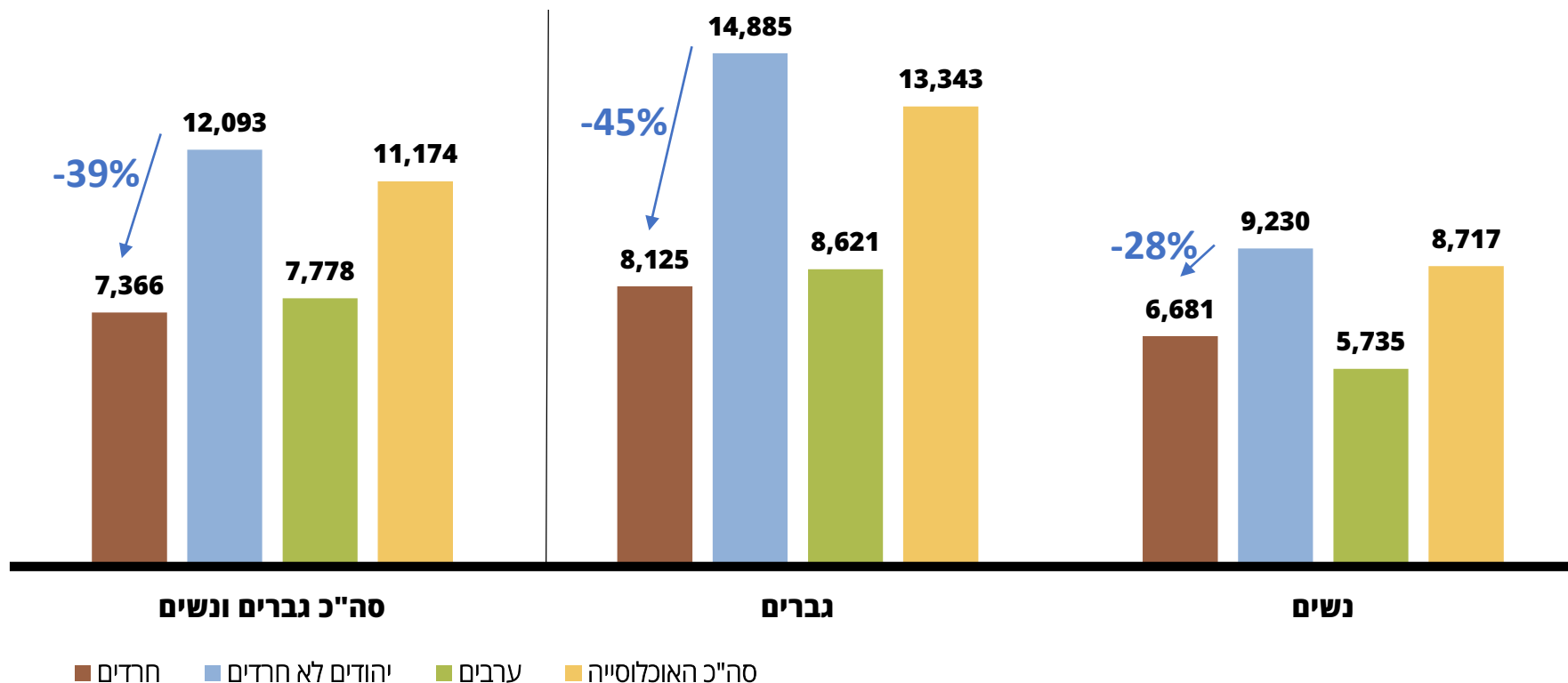
לפי מין, גילים 25-64, שנת 2018*

מקור: המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2018 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).
 * הנתונים מבוססים על ממוצע שיעור התעסוקה בשלושת הרבעים הראשונים של שנת 2018.

החברה החרדית ושוק העבודה

הכנסה ממוצעת מעבודה (ברוטו) למועסקים
לפי מין, גילים 25-64, שנת 2016

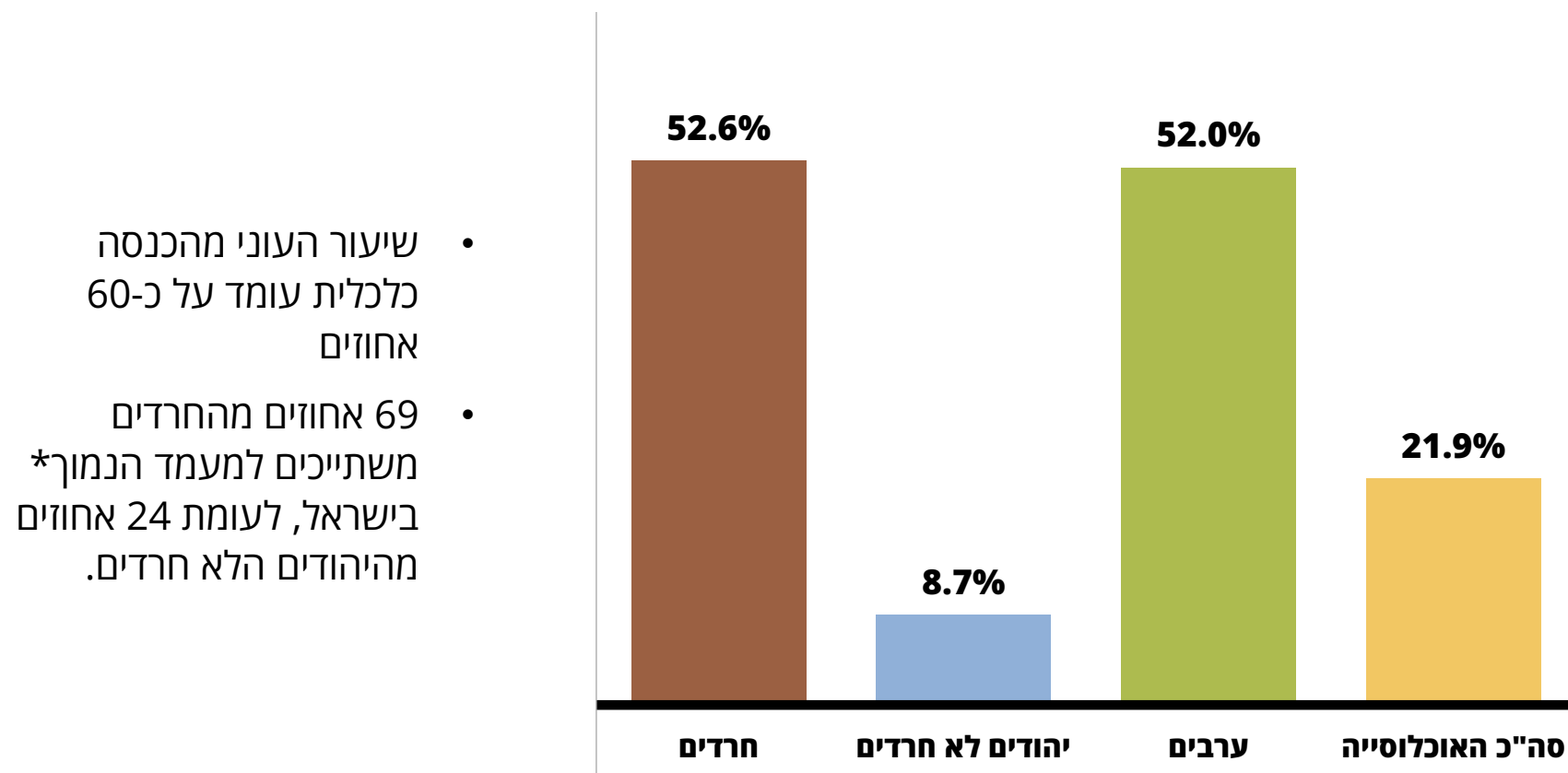
- שכר נמוך, בין היתר, בשל:
- מספר שעות עבודה נמוך
 - ההשכלה הנרכשת במסגרות החינוך אינה מכוונמת לשוק העבודה

מקור: המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: עיבודים לסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנת 2016.

השלכות על החברה החרדית

תחולת העוני של נפשות

שנת 2016

- שיעור העוני מהכנסה כלכלית עומד על כ-60 אחוזים
- 69 אחוזים מהחרדים משתייכים למעמד הנמוך* בישראל, לעומת 24 אחוזים מהיהודים הלא חרדים.

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).
נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס, 2016. (חרדים – לפי הגדרה עצמית). * הכנסת משק הבית נמוכה מ-75 אחוזים מההכנסה החיצונית לנפש סטנדרטית.

השלכות על כלל החברה הישראלית

השלכות של אי-השילוב/השילוב-החלקי של החרדים בחברה הישראלית

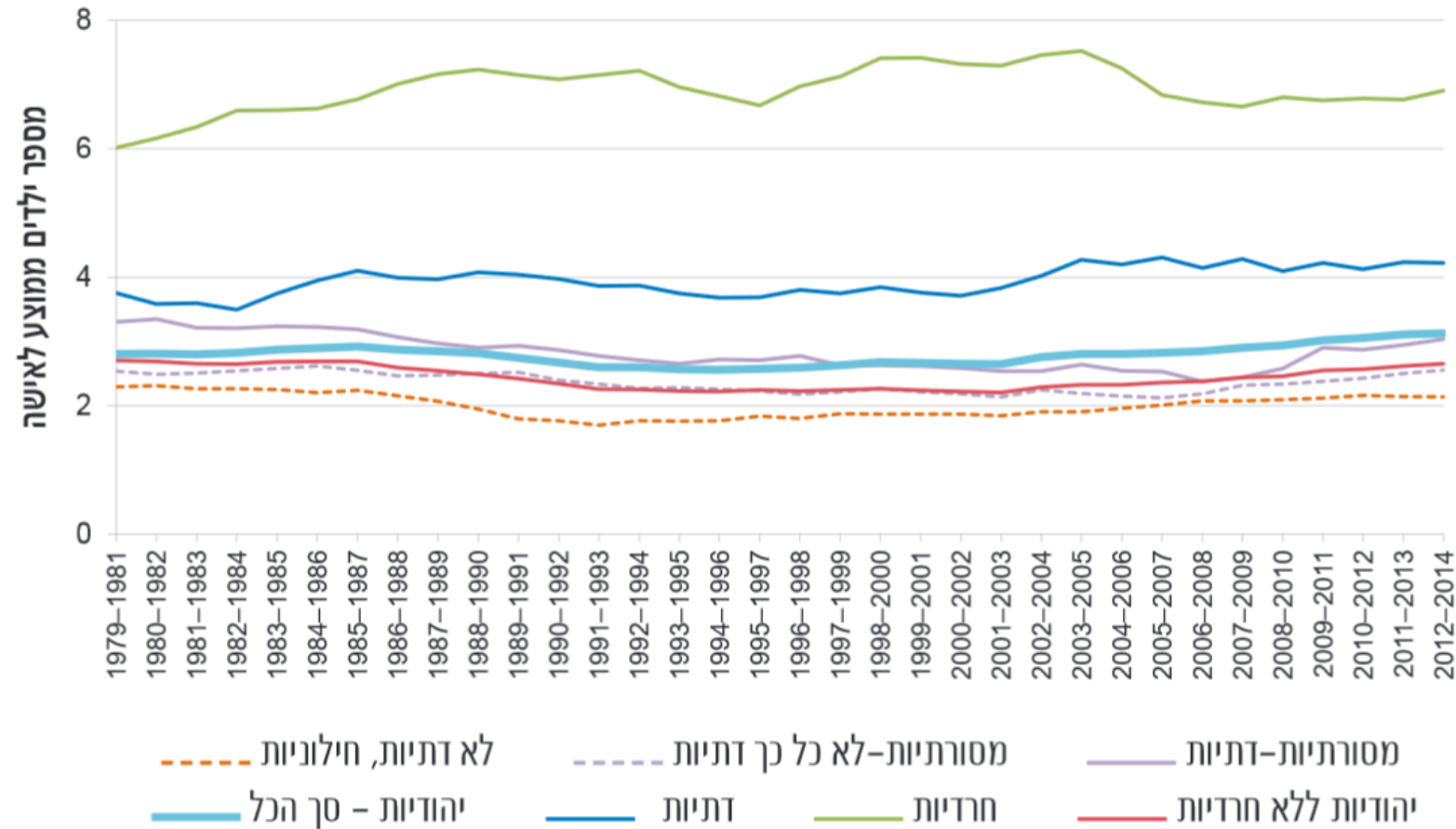
- שיעור העוני בישראל הוא הגבוה ביותר בקרב המדיניות המערביות, וגבוה ב-50% מהממוצע ב-OECD
- אי שוויון כלכלי
- צמיחה ורמת חיים – אי מיצוי פוטנציאל הצמיחה
- תקבולי מיסים ותשלומי העברה
- יחס חוב תוצר
- השלכות חברתיות – מתיחות בין אוכלוסיות (תחושת אי שוויון בנטל כלכלי, והמחאה החברתית כדוגמה)
- חוסן כלכלי וחברתי של המדינה

דמוגרפיה

פריון ילודה

שיעור פריון כולל (TFR) לפי רמת דתיות: נשים יהודיות

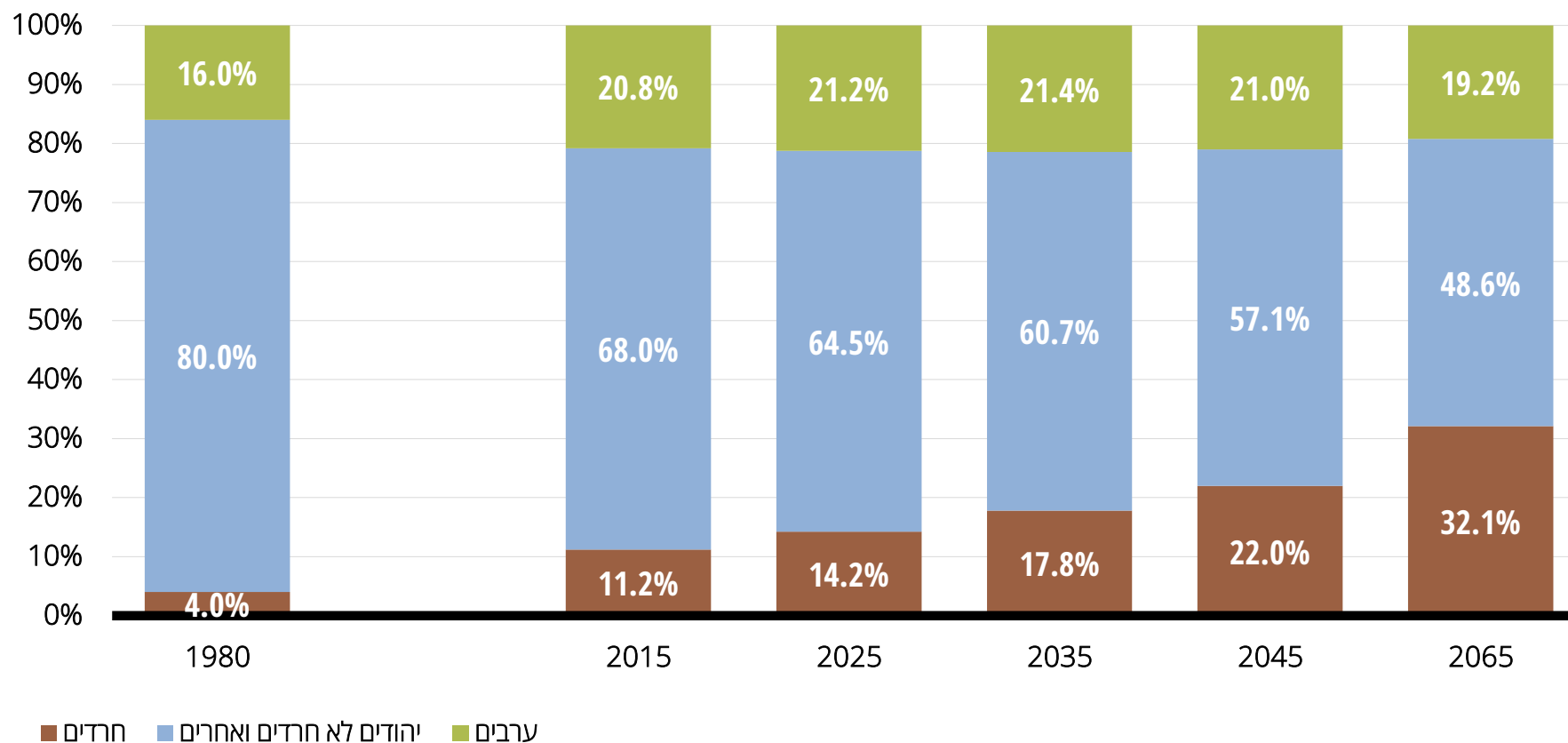
שנים 1979–2014

מקור: אחמד חליחל, 2017, "פריון של נשים יהודיות בישראל לפי מידת הדתיות שלהן בשנים 1979–2014", סדרת ניירות עבודה, מס' 101, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תחזית דמוגרפית

תחזית התפלגות האוכלוסייה לפי שנים

החברה החרדית היא חברה
 צעירה המתאפיינת בשיעור
 צעירים גדול ביחס למבוגרים.
 החרדים מהווים כ-22%
 מהאוכלוסייה בגילי 0-4

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: שנת 1980 – עיבודים מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שנים 2015–2065 – חליחל, 2017.

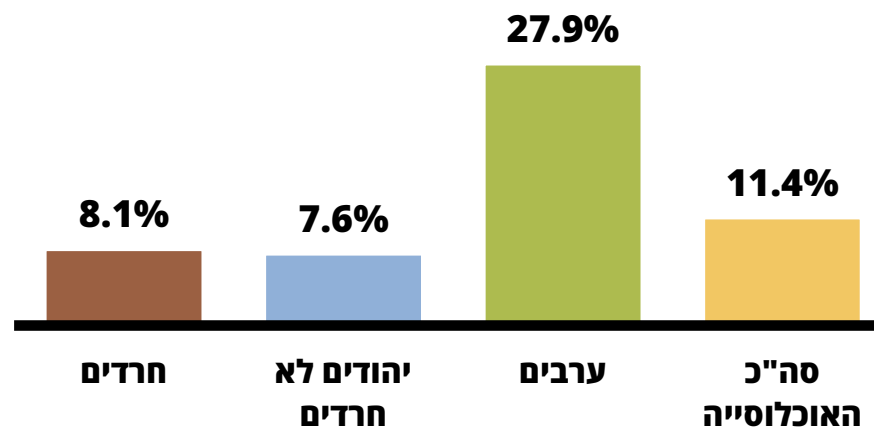
פרדוקס העוני בחברה החרדית

תפיסת עוני

למרות ההכנסות הנמוכות, החרדים מרוצים ממצבם הכלכלי ואינם תופסים עצמם כעניים

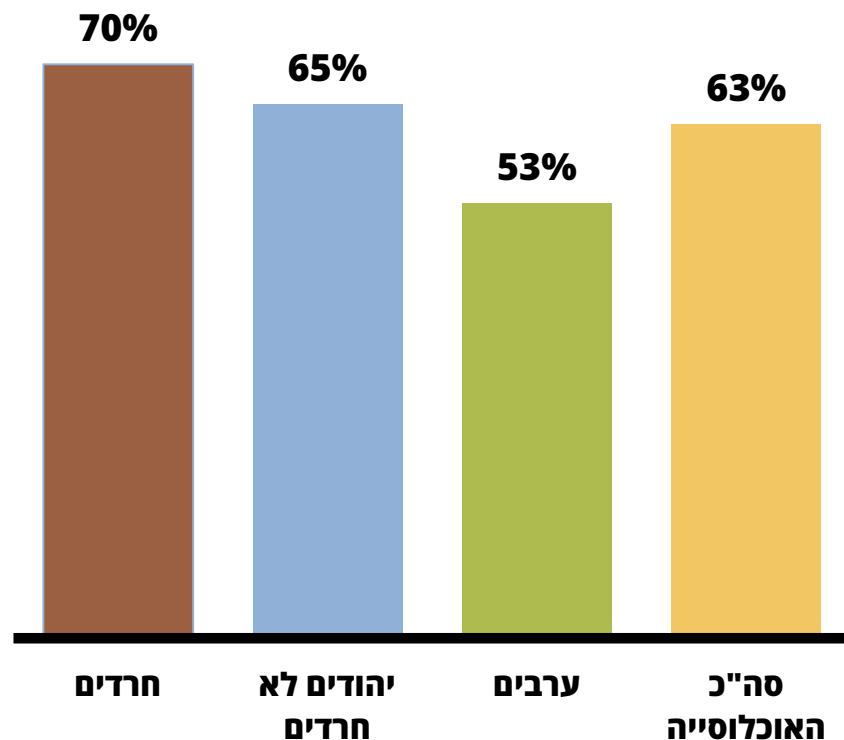
שיעור האנשים החשים עוני

בני 20 ומעלה, שנת 2017

שיעור המרוצים ממצבם הכלכלי

בני 20 ומעלה, שנת 2017

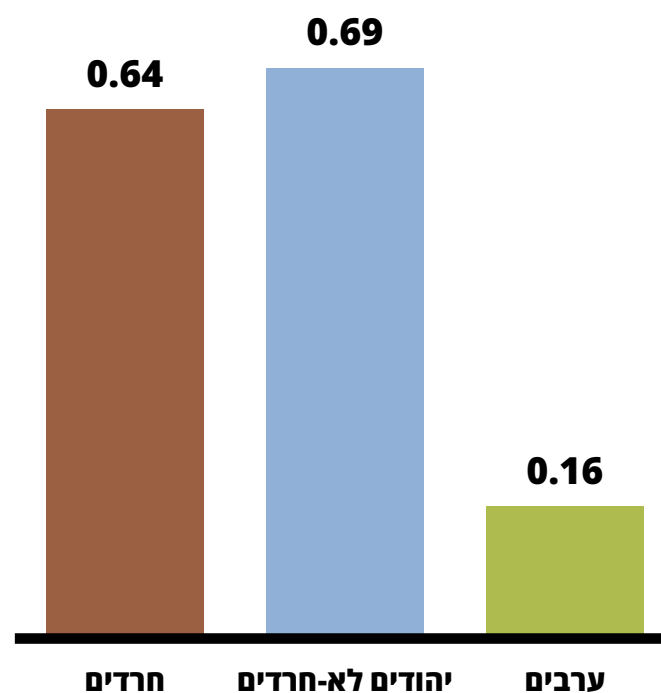
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

מדד איכות החיים

מדד איכות חיים מצרפי (יחסי)

■ ב-4 מתוך 9 תחומים – איכות החיים של החרדים היא במקום הראשון מבין שלוש קבוצות האוכלוסייה:

- בריאות
- רווחה אישית וחיי משפחה
- חיי קהילה וחברה
- ביטחון אישי

מקור: ניצח (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

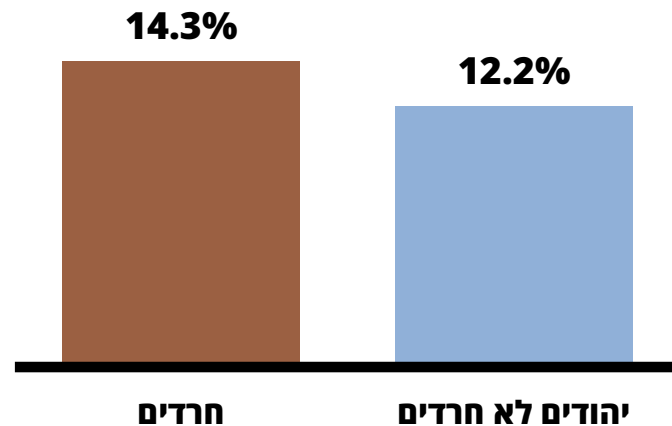
ערכים תרבותיים וקבוצת הייחוס

❑ הסתפקות במועט – "פֶּת בְּמַלַּח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתֶּה" (משנה, אבות ו, ד')

❑ שמח בחלקו – "אֵיזָהוּ עֲשִׂיר – הַשְּׂמֵחַ בְּחֵלְקוֹ" (משנה, אבות, ד, א)

שיעור העניים, לפי קו עוני נפרד לכל אוכלוסייה

שנת 2016

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).
נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

❑ קבוצת הייחוס –

החברה החרדית ולא כלל האוכלוסייה

- הסתגרות מכוונת מהחברה הכללית, לשמירה על הערכים, התרבות והצביון החרדי
- התבדלות בכל תחומי החיים

הסיבות המרכזיות לעוני* בחברה החרדית

- **מיעוט מפרנסים במשק בית** – בחירה בלימודי תורה על פני עבודה
- **תכני הלימוד אינם מכוונים לשוק העבודה** – בחירה בלימודי תורה על פני לימודים אחרים

"ותלמוד תורה כנגד כלם"

(משנה פאה, א, א)

- **הקמה של משפחה גדולה, וגדולה ככל האפשר** – "כל המוסיף נפש אחת מישראל, כאילו בנה עולם"

(משנה תורה, הלכות אישות, טו, טז)

העוני בחברה החרדית [לרוב] אינו תוצאה של כשלים וחסמים אלא בחירה מכוונת ומודעת באורח חיים, שאמנם מובילה לרמת הכנסות נמוכה ולעוני, אך מעלה את רמת התועלת

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על מרבית העוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).

* Karnit Flug and Nitsa (Kaliner) Kasir, "Poverty and Employment and the Gulf between them", *Israel Economic Review*, Vol. 1, p. 55-80, 2003.

סל תצרוכת ומחירי המוצרים

"תלמיד חכם, מכלכל דבריו במשפט, אוכל ושותה זון את אנשי ביתו כפי ממונו והצלחתו"

(משנה תורה, הלכות דעות, ה, כ)

קונים פחות

קונים כשצריך

"תרבות הצריכה המערבית" אינה נפוצה

שימוש חוזר בבגדים ובציוד

העברה בתוך המשפחה ובין משפחות

נופש – החלפת דירות

צריכה נמוכה של תחבורה, תקשורת,

תרבות ונופש – המהוות מרכיב מהותי

מההוצאה בחברה הלא חרדית

מחירים נמוכים יותר

מחירים נמוכים

המחירים בשוק החרדי מותאמים ליכולת הקנייה במגזר (מותגים ייעודיים)

קנייה קולקטיבית מאורגנת

רווחת בשכונות ובישיבות ומאפשרת להוזיל מחירים

ההוצאה הממוצעת של משק בית חרדי נמוכה בכ-12% משל משק בית יהודי-לא חרדי, וזאת למרות ההבדלים בגודל המשפחה – 2.9 ו-5.2 נפשות, בהתאמה.

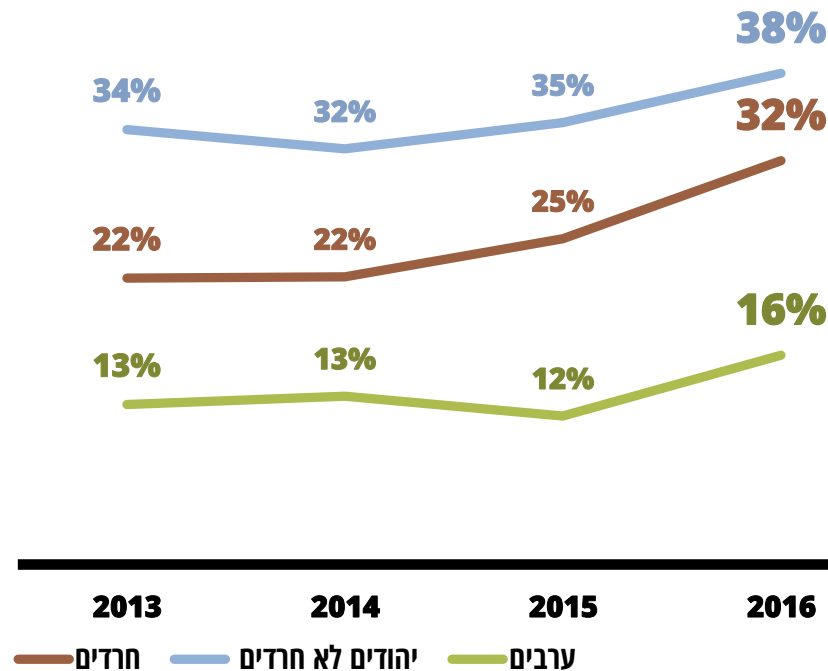
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

שיעור המצליחים לחסוך חלק מהתקציב השוטף של משק הבית

בני 21 ומעלה, שנים 2013-2016

☐ גורם מעודד חיסכון - נורמה חברתית לפיה חלק ניכר מעלויות השאת הילדים מוטלות על ההורים

☐ גם שיעור הנאלצים לקחת הלוואות או להשתמש בחסכונות, דומה לשיעור אצל יהודים לא-חרדים יותר מאשר לשיעור בקרב ערבים

מקור: ניצח (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2017. "בוחנה ויציבות פיננסית בחברה החרדית: עניים אך חוסכים", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: עיבודים מיוחדים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לסקרי אמון צרכנים, 2013-2016 (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

תמיכה קהילתית: תרומות

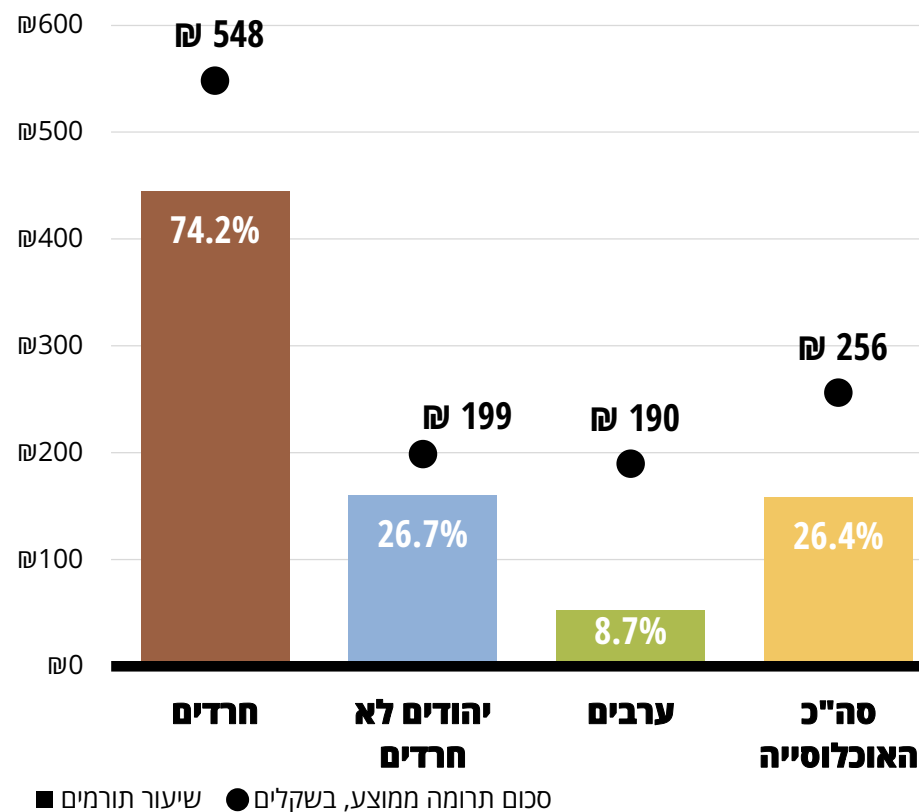
"עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֶת כָּל
תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ"

(דברים, י"ד, כ"ב)

שיעור משקי הבית התורמים וגובה התרומה החודשית

שנת 2016

הדגש של התרומות – **סיוע פנים קהילתי**

"עניי עירך קודמין" (בבא מציעא, דף ע"א)

- בנוסף על כך –
- תרומות במוצרים
- תרומות המופנות למוסדות (כמוסדות חינוך), מסייעות לצמצום הוצאות משקי הבית החרדיים

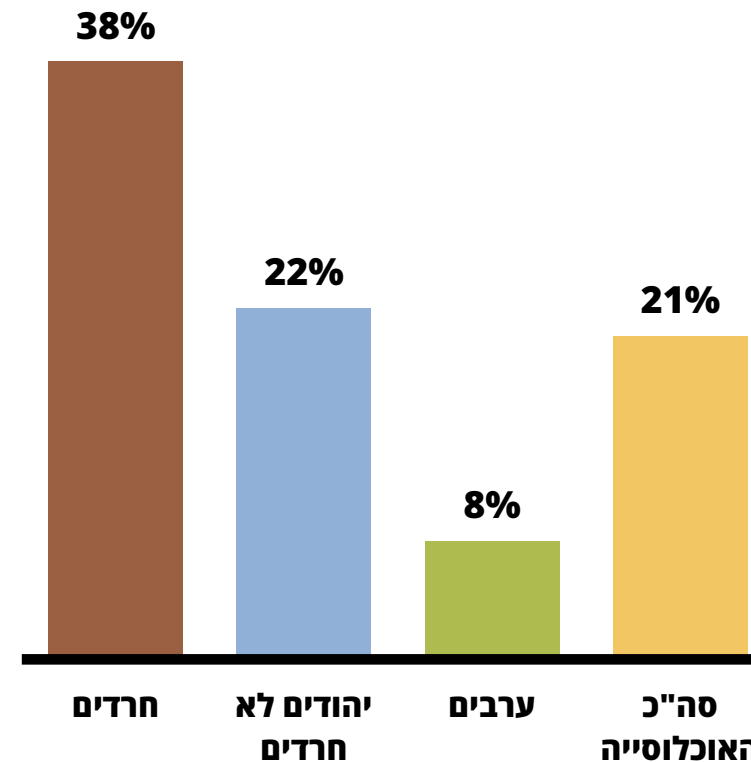
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף וצחור-שי, 2016. "מתן תרומות כספיות בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. עודכן לנתוני שנת 2016.
נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

תמיכה קהילתית: התנדבות

"אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ
וְלֹאֲחֵיו יֹאמַר חֲזָק"
(ישעיהו, מ"א, ו')

שיעור המתנדבים

שנת 2017

☐ ממאפייני ההתנדבות:

- התנדבות כמצווה וחסד
- מחויבות קהילתית (נורמות "מועדון")
- רוחת התנדבות פרטית

☐ סיוע רב בתוך הקהילה

☐ הקמת מסגרות התומכות בכלל האוכלוסייה

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, חדוה לויץ ואסף צחור-שי, 2017. "מתנדבים בחברה החרדית – תפיסות ההתנדבות, היקפיה ודפוסייה", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי לשנת 2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בני 20 ומעלה.

תמיכה קהילתית: הלוואות ללא ריבית

- ❑ סיוע בתזרים המזמנים
- ❑ הלוואות ללא ריבית
- ❑ הלוואות בפריסה נוחה של תשלומים
- ❑ ההלוואות ניתנות באמצעות גמ"חים אך גם ישירות בין פרטים

"אל-תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ
וְתִרְבִּית, וְיֵרֵאתָ
מֵאֱלֹהֶיךָ; וְחֵי אָחִיךָ,
עִמָּךְ."
(ויקרא כה, לו)

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות..

משמעות הנתונים

הנחת המדיניות שקיימת בעיית עוני חמורה בחברה החרדית, אינה נכונה

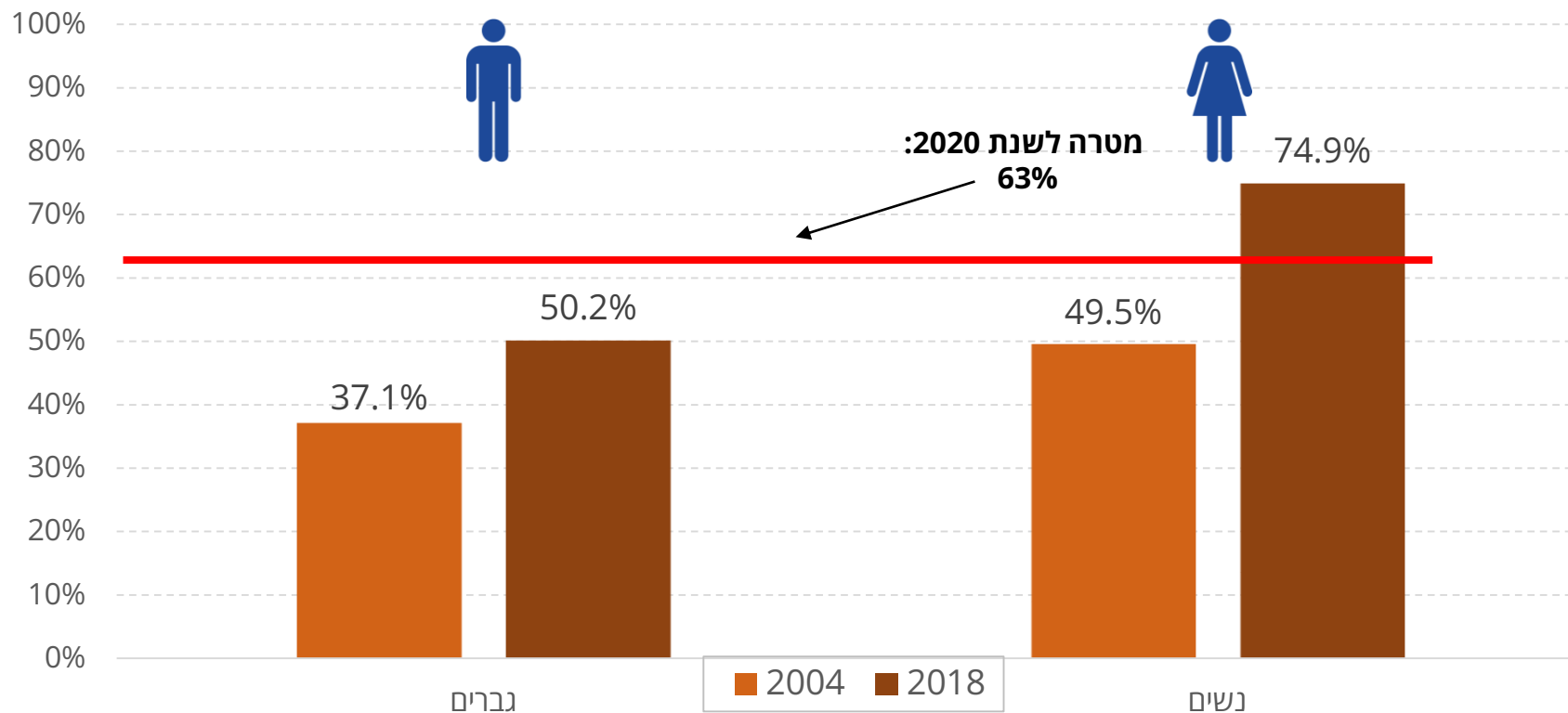
- רבים מהחרדים העניים אינם סבורים כי הם עניים
- בניגוד לאוכלוסיות עניות אחרות, רוב העוני בחברה החרדית אינו נובע מכשלים
- גברים חרדים בוחרים בלימודי קודש על פני עבודה – כלומר, באורח חיים שמשמעותו "עוני", אך עם רמת תועלת גבוהה
- החברה החרדית מספקת פתרונות לרמת ההכנסות הנמוכה

**הנתונים מספרים
רק חלק מהסיפור,
ולעיתים זה לא
הסיפור הנכון**

**ובתוצאה מכך, האפקטיביות של כלי המדיניות
הסטנדרטיים עשויה להיות נמוכה מאוד בחברה החרדית**

שיעור התעסוקה בחברה החרדית - ויעדי התעסוקה

שיעור התעסוקה של חרדים, לפי מין, בני 25-64.

מקור: המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (חרדים - לפי הגדרת המועצה הלאומית). שנת 2018 - ממוצע של שלושת הרבעים הראשונים של השנה.

לזהות את ההזדמנויות הקיימות בהון האנושי של
החברה החרדית ואת התרומה הפוטנציאלית לאתגרים
החברתיים-כלכליים של מדינת ישראל

וזאת, תוך הבנה והפנמה של תמונת המצב, הנתונים
והתרבות הייחודית של החברה החרדית

תעסוקה – מה ניתן לעשות

אתגרים בעולם התעסוקה לנשים חרדיות

- מערכת החינוך ממוקדת בעיצוב הזהות והקניית ערכים, ופחות במתן כלים לשוק העבודה
 - 42% מהחרדיות מועסקות בענף החינוך (לעומת 19% מהיהודיות הלא חרדיות)*
 - אופציות מוגבלות של הכשרה מקצועית
 - הכשרה למקצועות המאופיינות בהכנסה נמוכה
 - הכשרה למקצועות שבהם יש עודף היצע (מורות ועוד)
 - נשים חרדיות רבות מדווחות על הפרת זכויות בעבודה
- פעמים רבות נשים הן המפרנסות העיקריות במשק הבית (תעסוקה כפרנסה ולא כקריירה)
- הסתייגות מלימודים אקדמיים
 - רק 24% אחוזים מהחרדיות בעלות תואר אקדמי לעומת 47% מהיהודיות הלא חרדיות
- העדפת אורח חיים בדלני ונפרד (בתחומי הדיור, התעסוקה וכו')
- משפחות גדולות וריבוי ילדים (ולידות)

* מקור: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2016 (חרדים – לפי הגדרה עצמית). גילי 25 – 64.

דוגמאות לפעילות המתבצעת במכון:

- מיפוי מגמות עדכניות ועתידיות בעולם התעסוקה לנשים חרדיות
- עיצוב תכניות לימודים והכשרות מקצועיות העונות על צרכי השוק העכשוויים והטמעתן עוד בשלב התיכון, במטרה להקנות לתלמידות הכשרה אופטימאלית לאחר סיום התיכון
- יצירת קשר עם משרד הבריאות על מנת ליצור אפשרויות תעסוקה בתחומי הסיעוד ובמקצועות הפארה-רפואיים
- עבודה צמודה עם רבנים וראשי קהילות

אתגרים בעולם התעסוקה לגברים חרדים

- התמקדות במערכת החינוך במקצועות קודש
- רוב הגברים מעדיפים להמשיך בלימודי הקודש, ולימודיהם ממשיכים עד גיל 23-24 (ולעיתים אף מעבר)
- רוב הגברים המצטרפים לכוח העבודה הם נשואים ובעלי ילדים
- פערי תרבות המקשים על השתלבותם בעולם התעסוקה הכללי

יתרונות בהעסקת גברים חרדים:

- יכולות למידה גבוהות ומפותחות (רגילים ללמוד שעות רבות ביום)
- אבות וגברים נשואים לרוב מתמידים יותר במקום העבודה

אז מה הצעד הבא?

פעילותו של המכון החרדי למחקרי מדיניות בתחום:

- מיפוי הביקוש לגברים חרדים בשוק ההיי-טק
- התעסוקה אינה בהכרח דורשת הכשרה (אקדמית) פורמלית
- הזדמנות לחברות ההיי-טק להגדיל את מאגר העובדים הפוטנציאליים ולסייע בפתרון בעיית המחסור בעובדים
- שילוב במגזר הציבורי
- המעסיק הגדול במשק
- התאמת דרישות הסף באופן ענייני לתפקיד והסרת תנאי סף של תואר אקדמי במקרים שאינו נדרש
- רפורמה במערכת המס
- מתן אפשרות לגברים עובדים לנייד נקודות זיכוי לילדים כשאינן מנוצלות על ידי האישה (רווחי לכל קבוצות האוכלוסייה)

התחזיות הדמוגרפיות מצביעות על שינוי ניכר במשקלה של החברה החרדית בכלל החברה בישראל

משמעויות ואתגרים נוספים

- השלכות מרחיקות לכת על מגוון תחומי החיים, לא רק תעסוקה – גם דיור, רווחה ועוד
- ההיערכות היא צורך קריטי עבור החברה החרדית והחברה הישראלית בכללותה
- הפתרונות צריכים להיות מותאמים לצרכים הייחודיים של הציבור החרדי ומפרספקטיבה של צרכי כלל החברה
- אלה האתגרים שהמכון רואה לנגד עיניו ופועל בתחומם – במחקר ובמדיניות

תודה על ההקשבה